

УДК 330.15

Кобзар О.М., к.е.н.

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ І БОСНІЇ ТА ГЕРЦЕГОВИНИ

В статті розглянуто особливості структури економічних механізмів реалізації екологічної політики України і Боснії та Герцеговини. Виявлено найбільш ефективні та перспективні економічні інструменти Боснії та Герцеговини. На основі аналізу досвіду Боснії та Герцеговини запропоновано напрями удосконалення економічного механізму реалізації екологічної політики України.

Ключові слова: економічні механізми екологічної політики, платежі за спеціальне використання природних ресурсів, платежі за забруднення, механізми оподаткування.

Kobzar O.

ECONOMIC MECHANISMS OF ENVIRONMENTAL POLICY: COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINE AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

In the article the features of the structure of the economic mechanisms of environmental policy implementation Bosnia and Herzegovina and Ukraine are considered. The most effective and promising economic instruments of Bosnia and Herzegovina are established. Directions of improvement of the economic mechanism of implementation of environmental policy of Ukraine are offered on the basis of the experience of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: economic mechanism of environmental policy, payments for special consumption of resources, fees for polluting, taxation mechanisms.

Кобзарь Е.М.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УКРАИНЫ И БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ

В статье рассмотрены особенности структуры экономических механизмов реализации экологической политики Боснии и Герцеговины и Украины. Определены наиболее эффективные и перспективные экономические инструменты Боснии и Герцеговины. На основе анализа опыта Боснии и Герцеговины предложены направления усовершенствования экономического механизма реализации экологической политики Украины.

Ключевые слова: экономический механизм экологической политики, платежи за специальное использование ресурсов, сборы за загрязнение, механизмы налогообложения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним з найбільш важливих та ефективних засобів реалізації державної екологічної політики України на сьогодні є економічний механізм. У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [1] визначено, що «вдосконалення економічних інструментів є основною передумовою реалізації екологічної політики в Україні». У контексті удосконалення економічного механізму актуальним є вивчення досвіду країн, які мають схожу з Україною проблематику впровадження економічних механізмів – постсоціалістичну економіку, реалізацію курс ринкових реформ, інтеграція до Євросоюзу.

Аналіз досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні засади формування економічних механізмів реалізації екологічної політики досліджено у працях С.М. Бобильова, О.О.Веклич, О.Л.Кашенко, В.С. Міщенко, О.В. Рюміної, М.А.Хвесика, Є.В. Хлобистова та інших. У згаданих дослідженнях сформовано принципи економічних механізмів природокористування, запропоновано концептуальні організаційно-економічні підходи до узгодження економіко-екологічних протиріч, розроблено рекомендації щодо удосконалення вітчизняних економічних механізмів на базі досвіду розвинутих країн, зокрема, країн Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку.

Цілі статті. Запропонованого дослідження є розробка пропозицій щодо удосконалення економічних механізмів реалізації державної екологічної політики України за результатами порівняльного аналізу економічних механізмів природоохоронної діяльності України і Боснії та Герцеговини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дотепер в Боснії та Герцеговині головним соціальним імперативом є відновлення після руйнувань війни. Поряд з цим охорона навколишнього природного середовища займає другорядне місце. Уряд в першу чергу приділяє увагу найбільш значимим з соціальної точки зору проблемам природокористування, а саме: водокористуванню та поводженню з відходами. Проблемі забруднення атмосферного повітря протягом довгого часу не приділялось належної уваги, оскільки виробнича діяльність після війни суттєво зменшилася і обсяги викидів в атмосферне повітря відповідно скоротились. На сьогодні це питання актуалізується у зв'язку з розвитком промислового виробництва та збільшенням кількості транспортних засобів.

Розвиток саме економічних механізмів реалізації державної екологічної політики в Боснії та Герцеговині має об'єктивні обґрунтування: по-перше, командно-адміністративні методи управління, що залишились країні у спадок від колишньої Югославії продемонстрували досить низький рівень ефективності; по-друге, зростання добробуту збільшило як навантаження на навколишнє середовище так і спроможність населення сплачувати внески, збори та податки.

Законодавством Боснії та Герцеговини основними принципами економічних механізмів реалізації екологічної політики визначено принципи "забруднювач платить" і "користувач платить" [2]. Відповідно до цього в країні сформовано досить широку базу економічних інструментів, зокрема: платежі за використання та забруднення води; муніципальні платежі за послуги з водопостачання та водовідведення; платежі за збір комунальних відходів; транспортні платежі; податки на використання природних ресурсів; штрафи за забруднення навколишнього природного середовища.

Можна сказати, що в цілому в країні представлені всі групи екологічних податків: 1) енергетичні (включаючи податок на двоокис вуглецю); 2) транспортні; 3) податки на забруднення (включаючи податки на відходи та податки на продукти, що забруднюють довкілля); 4) ресурсні податки – платежі за природні ресурси [3].

Дещо докладніше зупинимося на особливостях реалізації екологічної політики Боснії та Герцеговини по окремих сферах.

Найбільш розвинений економічний механізм у сфері водокористування. Він включає: платежі за послуги з водопостачання та водовідведення, що сплачуються всіма користувачами (домашні господарства, підприємства та установи); платежі за водозабір, що сплачуються підприємствами водопостачання; платежі за забруднення води, що виплачуються всіма підприємствами і установами; платежі за видобуток матеріалів.

Ставки платежів за водопостачання та водовідведення в країні встановлюються муніципальними підприємствами з водопостачання та водовідведення та затверджуються муніципалітетом. Відповідно ставка платежів відрізняється у різних муніципалітетах. Необхідно зауважити, що плата не стягується у тих муніципалітетах, які не мають очисних споруд – на тій підставі, що плата не може стягуватись за не надані послуги.

Так, в Сараєво у 2010 році ставки платежів для домашніх господарств складали: за водопостачання – 0,7 КМ/м³; за водовідведення – 0,3 КМ/м³. Для підприємств ставки платежів були значно вищим: за водопостачання – 1,82 КМ/м³; за водовідведення – 0,78 КМ/м³. Рахунки за воду у всіх муніципалітетах включають також податок на воду та компенсаційні платежі, які для підприємств відрізняються залежно від рівня забруднення води. Вплив компенсаційних платежів за воду на використання водних ресурсів і рівень їх забруднення є спірним, оскільки різниця між найнижчою і найвищою сумою компенсації є відносно невеликою (таблиця 1).

Таблиця 1

Платежі у сфері водокористування в Сараєво у 2010 (КМ за м³)

	Домогос- подарства	Підприємства		
		Рівень забруднення стічних вод		
		Низький	Середній	Великий
Плата за воду	0,70	1,82	1,82	1,82
Податок на воду (17%)	0,12	0,31	0,31	0,31
Плата за водовідведення	0,30	0,78	0,78	0,78
Податок на водовідведення (17%)	0,05	0,13	0,13	0,13
Всього	1,17	3,04	3,04	3,04
Плата за вилучення води	0,01	0,01	0,01	0,01
Компенсаційний платіж	0,04	0,04	0,1	0,2
Загальна вартість води	1.22	3.09	3.15	3.25

Джерело: [4].

Останнім часом ситуація з обліком води помітно покращилася, оскільки у більшості домогосподарств були встановлені водолічильники. У тих будівлях, де встановлені водолічильники, плата нараховується виходячи з фактично спожитого обсягу води (у м³). В старих житлових будинках, де водолічильники не встановлено, плата нараховується виходячи з житлової площі. Тобто у цьому випадку відсутній економічний стимул до економії води.

Серед основних проблем у сфері водокористування в Боснії та Герцеговині можна назвати низький рівень сплати та ставок платежів, що не дозволяє покрити всі витрати у зазначеній сфері; великі втрати води в системах подачі, які не можна перекласти на користувачів.

Сфера водопостачання в країні, як правило, субсидується муніципалітетами, проте в деяких випадках додаткові субсидії отримуються від держави. Тим не менш, навіть з цими субсидіями коштів недостатньо для задоволення всіх вимог нормальної експлуатації та технічного обслуговування.

Необхідно зауважити, що у Боснії й Герцеговині є так званий «водоохоронний збір», який сплачується усіма власниками транспортних засобів щорічно. У 2009 році надходження від цього збору складали більш ніж 2 200 000 КМ (1 647 940 \$), тобто більш ніж 26 відсотків загального обсягу річних надходжень від зборів за воду (таблиця 2). Строго кажучи, цей збір не пов'язаний ні з принципом "забруднювач платить", ні з принципом "користувач платить". Проте уряд країни вважає, що він є надійним способом збору грошей на екологічні цілі.

Таблиця 2

Надходження від зборів у сфері водокористування у Боснії та Герцеговині у 2009 році

Збори	КМ	\$ США	Частка від загального обсягу зборів
Загальне водокористування	2 117 075	1 585 824	25.19
Спеціальне водокористування	3 678 250	2 755 244	43.77
Забруднення у тому числі водоохоронний збір	2 582 504	1 934 460	30.73
	2 200 000	1 647 940	26
Видобуток матеріалів з водотоків	25 661	19 222	0.31
Загальна сума	8 403 492	6 294 751	100

Складено автором за джерелом: [4]

Серед основних принципів у сфері поводження з відходами законодавством Боснії та Герцеговині визначено принцип "забруднювач платить" [5]. Ставки платежів для домашніх господарств, підприємств і державних установ встановлюються муніципалітетами і включають оплату за збирання відходів і транспортування їх до звалища.

В законодавстві Боснії й Герцеговині прописана ідея авансово-компенсаційної системи. Авансово-компенсаційна система «базується на спеціальних платежах чи інакше – депозитах, які компенсуються (відшкодовуються) в разі, коли певна кількість певної речовини повертається у переробку чи утилізується належним чином» [6, с.200]. Проте рівень впровадження у практику господарювання цієї системи можна назвати незадовільним. Практично вона впроваджена лише в Сараєво для деяких скляних пляшок вітчизняного виробництва.

У сфері поводження з відходами найбільш проблемними питаннями можна визначити наступні: використання житлової площі, як бази для нарахування плати за побутові відходи, яке попри свою практичну зручність, не дає стимулів для скорочення виробництва відходів; розмір платежів встановлюється в кожному муніципалітеті в розмірі, що вважається найбільш доступним або прийнятним, проте не завжди відображає реальну вартість наданої послуги; невисокий рівень збирання платежів і відповідно недостатні для інвестування в інфраструктуру поводження з відходами обсяги надходжень до муніципальних бюджетів.

Управління у сфері охорони атмосферного повітря спирається на систему дозволів та штрафів. Законодавчо декларовані принципи «користувач платить» та «забруднювач платить» практично не реалізовані. В зв'язку з недостатнім розвитком або впровадженням відповідних законодавчих або підзаконних актів країна не має зборів за забруднення атмосферного повітря.

Отже, економічний механізм реалізації державної екологічної політики в Боснії та Герцеговині, як і в Україні, [7] базується на єдиному принципі платності за спеціальне використання та забруднення навколишнього природного середовища. Проте на практиці зазначений принцип повною мірою не реалізований. Перелік економічних інструментів в цілому ідентичний, проте ступінь їх розвитку та впровадження у практику у країнах суттєво відрізняється. Зокрема, для Боснії та Герцеговини характерне недостатнє нормативно-правове та методичне забезпечення; обмежена можливість практичного застосування економічних інструментів через незадовільний стан технічної бази тощо.

Висновки. В зв'язку із зазначеним, актуальними напрямками удосконалення економічного механізму реалізації державної екологічної політики можна визначити наступні: удосконалення нормативно-правової бази з питань оподаткування

забруднення навколишнього природного середовища та природокористування на платній основі; удосконалення методики визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища; забезпечення стабільного фінансування природоохоронної діяльності; підвищення ефективності використання державних коштів на охорону довкілля; з метою стимулювання переробки відходів; широке упровадження у практику та подальший розвиток таких економічних механізмів, як авансово-компенсаційна система тощо.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2818-17>.
2. Law on environmental protection [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zeleni.org.mk/uploads/media/Law_on_Nature_Protection.pdf.
3. Веклич О.О. Урахування зарубіжного досвіду екологічного оподаткування для підвищення фіскальної ефективності справляння екологічних податків в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Веклич // Екологічне оподаткування: збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів. / М-во доходів і зборів України, Національний ун-т Держ. податк. служби України, Національна академія правових наук України, Наук.-досл. ін.-т фінансового права. – Київ: Алерта, 2013. – С. 28–31. – Режим доступу : http://ndi-fp.asta.edu.ua/files/doc/publications/NDI_Ekologichne_opodatkuvannya_030214_out.pdf.
4. Environmental performance reviews Bosnia and Herzegovina. Second Review [Електронний ресурс]. / United nations economic commission for Europe . – New York and Geneva: UNITED NATIONS, 2012. – 234 с. – Режим доступу : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/epr/epr_studies/bosnia_and_herzegovina%20II.pdf.
5. Law on waste managment [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Bosnia-Herzegovina/BA_Law_on_Waste_Management.pdf.
6. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування / Кашенко О. Л. – Суми : Видавництво «Університетська книга», 2000. – 421 с.
7. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні [Електронний ресурс] / [О. М. Алимов, І. К. Бистряков, О. О. Веклич та ін.] ; за наук. ред. М. А. Хвесика, С. О. Лизуна. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с. – Режим доступу : http://ecos.kiev.ua/share/upload/reports/Sychasni_napryamky_pryrodokorystuvannya_new.pdf.

Рецензент д.е.н., професор Хлобистова Є.В.